

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE STUDII EUROPENE

**POLITICI CULTURALE ȘI CONSTRUCȚII IDENTITARE ÎN CONTEXTUL
EUROPEAN**

- Teză de doctorat –

REZUMAT

Doctorand: Sălcudean Ileana Nicoleta

Conducător de doctorat: Prof. dr. Enikő Vincze

- Cluj-Napoca-

-2012-

Cuprinsul tezei:

I. INTRODUCERE

1. Tema și obiectivele cercetării
2. Paradigma de cercetare
3. Structura și metodologia

Limite

II. CONTEXTUL TEORETIC

1. Domenii de cercetare
 - 1.1. Sociologia culturii
 - 1.2. Antropologia culturală
 - 1.3. Studii culturale
 - 1.4. Administrație publică

Concluzii

- 1.5. Teorii
 - 1.5.1. Path-Dependency Theory
 - 1.5.2. New Institutionalism și Neoclassical Sociology
2. Concepte
 - 2.1. Cultura
 - 2.2. Politici
 - 2.3. Politici culturale
 - 2.4. Globalizare
 - 2.5. Europeanizare
 - 2.5.1. Moștenirea culturală europeană
 - 2.6. Euroscepticism
 - 2.7. Identitate
 - 2.7.1. Identitate europeană
 - 2.7.2. Identitate națională și naționalismul

III. UNIUNEA EUROPEANĂ

1. Crearea de politici
 - 1.1. Noua strategie de creare de politici în UE
 - 1.2. Dimensiunea socială și dimensiunea culturală
 - 1.3. Modelul politicilor sociale
 - 1.4. De la Armonizare la Metoda Deschisă de Coordonare
2. Politici culturale
 - 2.1. Definiția europeană a culturii
 - 2.1.1. Aspecte legale ale politicilor culturale europene
 - 2.1.2. Programe culturale europene
3. INSIDE EUROPE - Cultural Policies and Identity Constructs in the European Context
 - 3.1. Gradul de integrare europeană: Olanda și Irlanda
 - 3.2. Politici culturale și construcții naționale în contextul european: Ungaria și Germania - Grupa 2
 - 3.3. Promovarea limbii engleze în UE și identitatea națională: Italia și Suedia - Grupa 3
 - 3.4. Concluzii

IV. CULTURA ÎN ROMÂNIA

1. Context
 - 1.1.1. Est – Vest
 - 1.1.2. Europa Centrală
 - 1.1.3. Balcani
- 1.2. Dimensiuni
 - 1.2.1. Dimensiunea religioasă
 - 1.2.2. Dimensiunea politică
2. Politici culturale românești
 - 2.1. Definiția culturii și politicile culturale
 - 2.2. Istoric

- 2.3. Obiective
 - 2.4. Legislație
 - 2.5. Finanțare
 - 3. Institutul Cultural Român
 - 3.1. Interviu
 - 4. Euroscepticismul românesc – Studiu de caz
 - 4.1. Introducere
 - 4.1.1. Contextul politic
 - 4.1.2. Contextul cultural-artistic
 - 4.1.3. Mass-media și noile tehnologii
 - 4.2. OBIECTIVE
 - 4.3. Verificarea ipotezelor
 - 4.4. Concluzii
- V. CONCLUZII GENERALE
- 1. Dimensiunea europeană
 - 2. Dimensiunea națională
 - 3. Politici culturale
 - 3.1. Politici culturale în România
 - 4. Direcții viitoare de cercetare

REZUMAT

Tema și obiectivele cercetării

Tema cercetării este legată de directivele europene și politicile culturale naționale în perioada 2000-2009. Obiectivul principal îl constituie analiza relației dintre directivele cultural-artistice europene și politicile culturale naționale în tensiunea dintre național și european, precum și relația dintre identitatea națională și identitatea europeană.

Obiectivele specifice se referă la emergența politicilor culturale la nivel european ca și consecință a provocărilor întâmpinate în crearea de politici sociale; analiza comparativă a diferitelor modele de creare de politici culturale în țările membre UE; identificarea problemelor practice, teoretice și politice asociate cu crearea de politici culturale în România.

Astfel, lucrarea cuprinde trei direcții de cercetare: directivele europene cu privire la cultură, rolul lor în politicile culturale românești și felul în care se construiește identitatea națională și europeană în acest proces de creare de politici.

Întrebările de cercetare sunt legate de rolul politicilor culturale în crearea unei europе comune; rolul UE în elaborarea politicilor culturale ale statelor membre; relația dintre politicile culturale europene și cele naționale, în particular cum definesc și (re)produc politicile culturale identitățile naționale, precum și identitatea europeană; și/sau cum reflectă crearea politicilor culturale negocierile asupra europenității și/sau asupra “identității în diversitate”.

Cultura reprezintă o abordare relativ recentă a Uniunii Europene (EU) în termeni de politici (Tratatul de la Maastricht, 1992). Ea devine o prioritate pe agenda UE în momentul în care integrarea europeană depinde cu precădere de integrarea culturală. Legalizarea influenței culturale se aștepta să aducă și mai multe oportunități în ceea ce privește unitatea europeană. Situația politică, socială și economică sunt puternic legate de puterea valorilor culturale. În 1973, prin ”Declarația asupra Identității Europene”, Copenhaga¹ s-a stabilit comitetul responsabil de cultură. Scopul politicilor culturale europene este acela de a încuraja dialogul

¹ Declarația asupra Identității Europene, Le CVCE (centre de recherche et de documentation sur l'Europe au Luxembourg) - http://www.cvce.eu/obj/declaration_on_european_identity_copenhagen_14_december_1973-en-02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32.html, accesat în ianuarie 2010.

în Europa și de a accentua patrimoniul comun european. Interesul cultural emergent la nivel de UE este observat în conexiune cu politicile sociale și problematicile ridicate de acestea în ultimii ani, în special odată cu extinderea UE. Comisia Europeană încurajează sectorul culturii prin elaborarea politicilor culturale și integrarea culturii ca una din zonele de interes UE (politici competiționale și politici industriale) dar și prin promovarea culturii prin finanțări (ex. Programul Cultura 2000; 2007-1013). Politicile culturale nu sunt politici comune universale, de aici dificultatea de a urmări directivele europene și poziția culturii rămâne vagă. UE încurajează implementarea acestor directive, însă la nivelul țărilor membre acest demers rămâne provocator.

Referitor la politicile culturale românești, trebuie să menționăm că până în 1994, în România nu se vorbea despre politici culturale.² Se vorbea doar despre cultura socialistă și de Consiliul pentru Educație și Cultură Socialistă.” Ministerul Culturii a fost unul din primele ministere create după 1989. Totuși, numai după aderarea la Consiliul Europei, în 1993, a avut loc prima încercare de evaluare a politicilor culturale românești și constatarea a fost că nu există linii definite ale unei strategii culturale. Prima încercare de a crea o strategie a fost sortită eșecului. Abia în anul 2000, sub presiunea aderării la UE, a fost finalizată o strategie pe zece ani, pusă la punct pentru Ministerul Culturii, folosind bani puși la dispoziție de Comisia Europeană în cadrul programului *Phare*, constituindu-se în prima strategie coerentă pentru dezvoltarea culturii românești.

Perioada aleasă pentru cercetare e cea cuprinsă în intervalul 2000-2009, anul 2000 fiind anul în care este validată prima strategie culturală românească pentru următorii 10 ani, în acest interval fiind emise și majoritatea legilor privitoare la cultură (aproximativ 40 – vezi capitolul *Politici culturale românești*). Acest interval cuprinde și perioada pre-aderare și post-aderare a României la Uniunea Europeană, putând fi astfel urmărite influențele directivelor europene și ale programelor finanțate de UE asupra politicilor culturale românești.

Paradigma de cercetare

Abordarea cercetării mele se definește la intersecția dintre sociologia culturii, antropologia culturală și studiile culturale, urmărind accepțiunile și resemantizarea culturii în noul context socio-politic al europenizării. Pornesc de la definiția culturii în termenii lui Edward B. Taylor

² Virgil Ștefan Nițulescu, *De ce avem nevoie de o politică/strategie culturală?* - http://www.anuc.ro/cultpol_r.html, accesat în iunie 2011.

„ca un complex care include cunoștințele, credințele, arta, morala, legile și toate celelalte dispoziții, atitudini dobândite de om, în calitate de membru al societății”³, trecând prin distincțiile antropologiei culturale legate de *universal* și *particular* și urmând distincțiile legate de *local/global* impuse de studiile etnografice și realitățile colonizării), precum și de la premisa sociologiei culturii referitoare la influența reciprocă dintre cultură și societate, schimbările culturale și rolul statului. Pe plan internațional, sub egida UNESCO, s-a recunoscut dimensiunea economică a culturii și au fost demarcate industriile culturale, în special din pricina îngrijorărilor legate de inegalitățile culturale și a resurselor culturale dintre Nord și Sud.⁴ Andreas Joh Wiesand⁵ vorbește despre schimbările din ultimii 30 de ani în ceea ce privește metodologia de cercetare a politicilor culturale, trecerea de la abordarea instituțională, diplomatică la schimburile de rețea, spre conceptul ”european” mai bazat pe acțiune, care depășește granițele cercetării comparative a politicilor culturale naționale. Această abordare nouă, concretizată în accentul pus pe politici competiționale și industriale și incluziune socială a declanșat o nouă dinamică în procesul de creare de politici culturale, precum și critici cu privire la scopurile economice și sociale ale directivelor europene care sunt prea mari și în detrimentul culturii și al produsului cultural.⁶ Cercetările curente despre politicile culturale vizează rolurile diferite pe care le are cultura și formele pe care le îmbracă în societățile contemporane. Din perspective studiilor culturale voi încerca să analizez contextul social și politic în care se manifestă cultura.⁷

Identitatea națională a primit o importanță deosebită în contextual european în momentul în care obiectivul declarat al UE a fost acela de a asigura coeziune socială prin cultură, sub

³ Edward B. Taylor, „Primitive Culture”, London, Macmillan and co., 1881, p.1.

⁴ A. Girard, (1982) “Cultural industries: a handicap or a new opportunity for cultural development?”, în *Cultural Industries: a Challenge for the Future of Culture*, Paris, UNESCO, 1982, pp. 24-40.

⁵ Andreas Joh Wiesand, ”Comparative Cultural Policy Research in Europe: A Change of Paradigm”, ERICarts/Zentrum fur Kulturforschung, Germania, în *Canadian Journal of Communication*, vol. 27, nr. 2, 2002 - <http://www.cjc-online.ca/index.php/journal/article/viewArticle/1308/1347>, accesat în martie 2010.

⁶ Jim Mc. Guigan, *Rethinking Cultural Policy*, Berkshire, Anglia, McGraw-Hill International, , 2004, - http://books.google.com/books?id=_wt89zwccfUC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, accesat în noiembrie 2009.

⁷ Ziauddin Sardar descrie cinci trăsături esențiale ale studiilor culturale: analiza practicilor culturale și relația lor cu puterea, analiza contextului social și politic în care se manifestă cultura, critica politică și activismul, încercarea de a reconcilia sciziunea dintre cunoașterea culturală și formele universale de cunoaștere și evaluarea etică a societății moderne și activitatea politică radicală. (Ziauddin Sardar și Borin van Loon, *Introducing Cultural Studies*, Totem Books 2010 - http://books.google.com/books/about/Introducing_Cultural_Studies.html?id=DUV-RAAACA AJ, accesat în februarie 2011.)

motto-ul ”unitate în diversitate”.⁸ Versiunea Consolidată a Tratatului UE menționează respectarea identității naționale a statelor membre.⁹ Discuțiile reactivitate despre identitatea europeană au loc și datorită provocărilor determinate de extinderea Uniunii Europene, a noilor state din Europa Centrală și de Est care glisează ordinea existentă printr-un revers al imperialismului. Abordarea mea vine mai degrabă în întâmpinarea conceptului de ”hibriditate culturală”, așa cum e el înțeles de Homi Bhabha în *Location of Culture*¹⁰ în sensul în care influențele care duc la acel *ne-acasă* cultural devin o graniță ce deschide perspectivele pentru o nouă etapă culturală. ”Ideologia eurocentricității vestului” (tot în accepțiunea lui Bhabha) este verificată în dimensiuni etice și axiologice în contextul europenizării, și a politicilor culturale.¹¹

Contribuția și noutatea studiului meu sunt legate de elaborarea unei abordări teoretice despre politica culturii și politicile culturale la intersecția dintre sociologia culturii, antropologia socio-culturală și studiile culturale și analiza politicilor culturale pe baza unei investigații empirice.

Structura și metodologia

Contextul politicilor culturale e complex și interdisciplinar (vezi capitolul *Cadre teoretice*). Astfel, e necesar să folosim metode și abordări diferite.

Lucrarea e structurată în cinci capitole.

I. Introducerea prezintă tema de cercetare, paradigma de cercetare și metodologia folosită.

II. Capitolul Cadre teoretice este structurat în două părți.

⁸ Documentul Consiliului UE – *Concluzii la Contribuția Culturii asupra Dezvoltării locale și regionale*, Consiliul UE, 2010, p. 7 – consultat în documentul online – <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:175:0001:0004:RO:PDF>, accesat în mai 2011. Vezi și http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/educ/122102.pdf, accesat în iunie 2011.

⁹ ”The Union shall respect the equality of Member States before the Treaties as well as their national identities, inherent in their fundamental structures, political and constitutional, inclusive of regional and local self-government. It shall respect their essential State functions, including ensuring the territorial integrity of the State, maintaining law and order and safeguarding national security. In particular, national security remains the sole responsibility of each Member State.” (Versiunea Consolidată a Tratatului UE, articolul 4, alineatul 2.)

¹⁰ Homi K. Bhabha, *The Location of Culture*, London, Routledge, 2002.

¹¹ Alfred Kroeber reintroduce aspecte axiologice ca mărci distinctive pentru cultura umană ca întreg; valorile reprezintă ceea ce e semnificativ culturii umane ca întreg (în *The Scientific Studies of Values Exploring the Ways of Mankind*, New-York: Holt, Rinehart and Winston, 1960, pp. 377-378.

1. Prima parte cuprinde descrierea domeniilor de cercetare la intersecția cărora se situează cercetarea de față: sociologia culturii, antropologia culturală, studiile culturale și administrația publică. Abordările folosite din fiecare domeniu sunt sintetizate în teoriile propuse pentru cercetare: *Path-Dependency Theory*, *New Institutionalism și Neoclassical Sociology*. Pornind de la teoria *path-dependency* am identificat provocările existente în Europa Centrală și de Est datorate moștenirii trecute și care se constituie în provocări în ceea ce privește armonizarea sistemelor din aceste țări cu cele din Europa de Vest, devenind ulterior indicatori culturali. Folosind teoria *New Institutionalism și Neoclassical Sociology*, am demonstrat felul în care este influențat cadrul instituțional de contextul istoric, social și cultural și cum sunt aceste contexte la rândul lor modelate de instituții.

2. A doua parte descrie conceptele folosite pe parcursul lucrării: cultură, globalizare, europenizare, politici, identitate. De asemenea, prezintă accepțiunile cu care sunt folosite, fixând vocabularul uzitat pe parcursul lucrării.

Pentru cercetarea teoretică am folosit analiza secundară (cărți, articole, documente oficiale).

III. Partea consacrată culturii și directivelor culturale în Europa cuprinde 3 secțiuni.

1. În prima secțiune am analizat procesul de creare de politici în UE, folosind modelul politicilor sociale și argumentând astfel trecerea de la Metoda Armonizării la Metoda Deschisă de Coordonare, dar și emergența directivelor europene legate de cultură drept consecință a problematicilor ridicate de politicile sociale și ca soluție pentru incluziune socială. Pentru ”identificarea determinantilor culturali”¹² am analizat interconexiunile dintre dezvoltarea politicilor culturale la nivelul EU și crearea și implementarea politicilor naționale, plecând de la un demers asemănător al politicilor sociale. De asemenea, am urmărit procesul în sine de creare de politici sociale, dinamica lui și felul în care au fost soluționate unele din problematicile ridicate de implementarea lor la nivel național.¹³

¹² Linda Hantrais, *Social Policy in the European Union*, 2nd edition, UK, MacMillan Press Ltd., 2000, p. viii.

¹³ Stephen R. Thomas consideră că mișcările sociale nu sunt cauzate doar economic, social, ci și cultural și *întrebarea socială* este, în anumite contexte istorice dezvoltarea unei *întrebări culturale*. (Stephen R. Thomas, ”What are social movements today?”, în *International Journal of Politics, Culture and Society*, vol 9, no. 4, 1996, p. 580, apud Andrei Marga, *Cotitura culturală. Consecințele filosofice ale tranziției*, Cluj, University Press, 2004, p. 515.)

Rezultate

Strategia de operare în UE se schimbă. Dacă inițial accentul cădea pe valorile comune (modul de formare a Comunității Europene) și deciziile luate de instituții care se implementau la nivel național, tranziția se face înspre directive date la nivel UE care sunt apoi filtrate de specificul național și implementate în funcție de acesta la nivelul statelor membre. Astfel că accentul cade acum pe diversitate, fără să elimine importanța fondului comun european și a identității europene. Dacă identitatea europeană se definea în funcție de valorile comune, provocarea la care asistăm este aceea de a include și dimensiunea diversității culturale, păstrând totuși unitatea ca valoare de bază a UE. Metoda pe baza căreia se desfășoară acest proces de coordonare a politicilor de ocupare a forței de muncă este o metodă inițiată în cadrul Strategiei de ocupare și cunoscută ca Metoda Deschisă de Coordonare (*The Open Method of Coordination*).¹⁴ Metoda Deschisă de Coordonare¹⁵ (MDC) reprezintă o parte din strategia nouă de guvernare europeană și a fost adoptată la sfârșitul anilor 1990 pentru politici sociale. Ea încearcă să ofere o soluție cu "mijloc" la dilema politicii sociale europene, în care UE adoptă un rol mai puternic în coordonare de politicilor sociale ale statelor membre în timp ce statele membre își păstrează autoritatea lor în politica socială.

Incursiunea în domeniul social a demonstrat că dificultățile întâmpinate în domeniul social au stat la baza lansării dimensiunii culturale ca domeniu emergent al UE. De la încercarea de armonizare a statelor membre și până la Metoda Deschisă de Coordonare a fost un proces. O discuție similară va avea loc în domeniul culturii în ceea ce privește armonizarea dintre identitatea națională și identitatea europeană. Dezideratul pentru rolul culturii ca factor al

¹⁴ Principiile ce susțin această metodă sunt: 1. *principiul subsidiarității*, ce constă în stabilirea/împărțirea responsabilității între nivelul comunitar și cel național prin stabilirea obiectivelor la nivel comunitar și responsabilizarea SM în privința implementării măsurilor de acțiune adoptate, pentru realizarea acestora la nivel național; 2. *principiul convergenței*, ce constă în urmărirea obiectivelor comune prin acțiuni corelate; 3. *managementul pe bază de obiective*, ce se referă la monitorizarea și evaluarea progresului prin stabilirea de indicatori comuni pentru toate SM; 4. *monitorizarea pe țară (country surveillance)*, ce constă în elaborarea de rapoarte ce înregistrează progresul și identifică posibilele bune practici la nivel de SM; 5. *abordarea integrată*, ce presupune extinderea *direcțiilor* politicilor pieței muncii în sfera altor politici (sociale, educaționale, antreprenoriale, regionale și de impozitare). (În *Politica Socială*, Lucrare elaborată în cadrul proiectului Phare RO 0006.18.02 – Formarea funcționarilor publici din administrația locală în afaceri europene și managementul ciclului de proiect, implementat de Institutul European din România în colaborare cu *humandynamics* în anul 2003. Lucrarea face parte din Seria Micromonografii - Politici Europene, versiune actualizată - http://www.ier.ro/documente/formare/Politica_sociala.pdf, accesat în martie 2011.)

¹⁵ M. Büchs, *New governance in European social policy: the open method of coordination*, Houndmills, UK, Palgrave Macmillan, 2007, p. 224 - (Palgrave Studies in European Politics - <http://eprints.soton.ac.uk/34136/>, accesat în iunie 2011.

incluziunii sociale s-a declanșat în timpul procesului de creare de politici sociale. Abordarea dimensiunii culturale este, pe de o parte ca și cauză¹⁶ - cadru al politicilor sociale, văzută din prisma problematicilor ridicate în domeniul social, iar pe de altă parte ca efect – rezultatul acestor problematici care a dus la integrarea dimensiunii culturale în agenda și prioritățile UE. Traseul problematicilor sociale, dilemele legate de politici europene și naționale în acest domeniu sunt legate de cultură, de determinări istorice, geografice și religioase. Aceștia sunt factorii care modelează politicile sociale europene. Dificultățile întâmpinate în elaborarea unor politici sociale eficiente au fost legate de lipsa unei înțelegeri comune a conceptelor centrale și a contextelor sociale în care politicile sunt formulate și implementate.

Domeniile importante ale politicii sociale adresate de EU și analiza la nivelul statelor membre vis-a-vis de aceste directive ilustrează ”specificitatea fiecărei țări și efectele încastrării culturale (*embedding*)”.¹⁷ Conceptul de încastrare culturală confirmă ipoteza demonstrată de Linda Hantrais cu privire la faptul că guvernele naționale vor avea răspunsuri diferite, politici diferite la probleme sociale comune.¹⁸ Diferențele sunt date de contextele diferite, culturile diferite, nivelurile diferite de organizare guvernamentală, prioritățile diferite.

Diferențele dintre statele membre UE în ceea ce privește condițiile de muncă, sănătate și protecție, dar și din punct de vedere al legislației muncii, precum și relația dintre legea europeană și politicile naționale au declanșat o serie de cercetări cu privire la premisele socio-culturale ale fiecărei țări, contextul istoric și influențele sau tradițiile de gândire specifice fiecărei țări.¹⁹ Statele membre UE au diferite puncte de plecare: ”organizarea statală de după

¹⁶ ”Coordonarea sistemelor de protecție socială, recunoașterea mutuală a calificărilor, îmbunătățirea generală a condițiilor de muncă și viață, monitorizarea politicilor legate de familie, directivele legate de egalitatea de șanse la beneficii sociale, precum și măsurile luate la nivel UE de a reduce sărăcia, sunt toate justificate, cel puțin în parte, ca și modalități de a reduce barierele și a realiza libertatea de mișcare a muncitorilor în cadrul Uniunii.” Cu toate acestea, informațiile arată că mobilitatea în cadrul UE se realizează la un nivel scăzut. Deși există echivalări și recunoașterea calificărilor în cadrul UE, precum și coordonarea sistemelor de protecție socială – toate acestea înlăturând anumite obstacole din calea libertății de mișcare, există alte dificultăți care au încetinit acest proces: dificultățile asociate cu tradițiile culturale și lingvistice. (Linda Hantrais, *Social Policy in the European Union*, 2nd edition, UK, MacMillan Press Ltd., 2000, p. xiii.)

¹⁷ Linda Hantrais, *Social Policy in the European Union*, 2nd edition, UK, MacMillan Press Ltd., 2000, p. viii.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Politicile legate de familie și indirect afectate de drepturile de muncă au fost privite cu scepticism de către statele membre în ceea ce privește un acord legat de o politică comună, iar Comisia, ca și guvernele naționale a preferat să monitorizeze situația, mai degrabă decât să prescrie măsuri legate de politici de familie. Există o convergență în tiparele familiei datorită mișcărilor demografice. (vezi Linda Hantrais, *Social Policy in the European Union*, 2nd edition, UK, MacMillan Press Ltd., 2000, p. xii.) O cercetare legată de structurile familiei și răspunsurile date de diferite guverne ar putea constitui o direcție de cercetare viitoare.

război poate să fi conținut aceleași ingrediente în diferite țări, dar combinația lor era foarte diferită”.²⁰ Wolfgang Streeck vorbește de ”Europa diferitelor geometrii”, subliniind caracterul de voluntariat care e vizibil prin alinierea unor țări membre pentru anumite scopuri comune, dar și ”Europa diferitelor viteze” care presupune își propune ajungerea la aceeași destinație finală.²¹

Preocupările politicilor sociale legate de formare²² și educație, minorități, egalitate de șanse, mobilitate sunt preocupări care vor fi preluate de politicile culturale. În acest sens am observat felul în care problematicile ridicate de procesul de creare de politici sociale a determinat atât conștientizarea unor implicații culturale, cât și necesitatea de a aborda crearea de directive culturale la nivel UE. Și în ceea ce privește directivele legate de cultură - sectoarele educației, politicile de gen și mobilitate continuă să rămână acele coordonate care realizează unitatea la nivel european. Pe baza cercetării de până acum, consider că acestea sunt singurele domenii în care se pot urmări politici culturale comune la nivel UE, restul indicatorilor fiind legați de diversitatea și unicitatea culturală a statelor membre, fiind mai dificil de realizat politici comune.

Există două forțe în EU: una centrifugă care aparține Uniunii Europene și care tinde „să împingă țările membre din sfera decizională a UE și una centripetă a țărilor membre, care tinde să împingă țările membre spre centru.”²³ ”Poziția pe care o ocupă o țară în această bătălie

²⁰ Catherine Finer Jones, ”Trends and developments in welfare states”, în Jochen Clasen (ed.), *Comparative Social Policy: concepts, theories and methods*, Oxford: Blackwell, 1999, pp. 15-33, apud Linda Hantrais, *Social Policy in the European Union*, 2nd edition, UK, MacMillan Press Ltd., 2000, p. 29.

²¹ ”Uniunea Europeană se dezvoltă într-o colecție de pregătiri/aranjamente specifice suprapuse funcțional pentru o coordonare reciprocă între direcții/tendențe variate ale țărilor participante. În Eurojargon, referința pentru acest lucru e <Europa diferitelor geometrii>, unde unele state membre se grupează pentru anumite scopuri comune pe bază de voluntariat, lăsând pe dinafară altele care nu doresc să fie parte” (Wolfgang Streeck, ”Neo-Voluntarism: A New European Social Policy Regime?”, în *Governance in the European Union*, Gary Marks, Fritz W. Scharpf, Philippe C. Schmitter și Wolfgang Streeck (eds.), London, Sage Publications, 1996, p. 70.); Alt termen folosit e acela de <Europa diferitelor viteze> ”, un termen care presupune că până la urmă toate țările membre vor ajunge la o destinație identică, unde vor fi subiectul unui singur sistem de autoritate supranațională.” (Wolfgang Streeck, ”Neo-Voluntarism: A New European Social Policy Regime?”, în *Governance in the European Union*, Gary Marks, Fritz W. Scharpf, Philippe C. Schmitter și Wolfgang Streeck (eds.), London, Sage Publications, 1996, p. 157.)

²² În cazul recalificării și formării vocaționale – acestea vor intra sub incidența conceptului de life long learning, o strategie educațională adoptată de țările membre. Jacques Delors a scris raportul ”Learning: the Treasure Within”, anul 1996 devenind Anul European al Învățării pe tot parcursul vieții” – J. Delors, 1996, *Learning: The treasure within*, Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century, UNESCO – <http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001095/109590eo.pdf>, accesat în iunie 2011.

²³ Alfio Cerami, *Social Policy in Central and Eastern Europe. The Emergence of a New European Welfare Regime*, Berlin, Lit Verlag Dr. W. Hopf, 2006, p. 222.

de centru-periferie depinde în mod clar de magnitudinea forței centripete pe care o deține, identificată în termeni de putere economică și politică pentru țările membre mai mari, și în capacitatea de negociere pentru cele mai mici.”²⁴ Controversa privitoare la reducerea suveranității naționale este încă prezentă. În acord cu abordarea ”gubernanță multi-level”, instituțiile europene reușesc să se suprapună peste autonomia națională printr-o formă de ”gubernanță multi-level”, în care suveraneitatea este împărțită de actorii naționali și supranaționali.²⁵

Am folosit analiza secundară a unor documente oficiale, statistici, dar și cărți și articole.

2. Secțiunea a doua a urmărit directivele europene privitoare la cultură, programele și fondurile alocate pentru implementarea lor și implicarea statelor membre. Am folosit analiza surselor secundare, marea parte a documentelor folosite fiind documente oficiale.

Statele post-comuniste au intrat în sfera de gravitație a UE intersectând trei mari dimensiuni: dimensiunea trecutului cu repercurșiuni de lungă durată în procesul de democratizare, sfera UE cu provocările existente și cu transferul de influențe reciproce în fenomenul extinderii, dar și sfera mai mare a globalizării cu provocările economice și socio-culturale. Dacă identitatea europeană se definea în funcție de valorile comune, provocarea la care asistăm este aceea de a include și dimensiunea diversității culturale, păstrând totuși unitatea ca valoare de bază a UE. Importanța dimensiunii naționale a apărut mai pregnant în cadrul politicilor sociale și pe măsura extinderii UE. Acest lucru a stat la baza lansării dimensiunii culturale ca domeniu emergent al UE.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Gary Marks, ”Structural Policy in the European Community”, în *Europolitics*, Alberta Sbragia (ed.), Washigton, CD: The Brookings Institution, 1992, pp. 191- 224; Gary Marks, ”Structural Policy and Multilevel Governance in the EC”, în *The State of the European Community*, vol. 2, Alan Cafruny și Glenda Rosenthal (eds.), Boulder, Co: Lynne Rienner, 1993, pp. 391-410; Liesbet Hooghe, ”Building a Europe with the Regions: the Changing Role of the European Commission”, în *Cohesion Policy and European Integration*, Liesbet Hooghe (ed.), Oxford: Oxford University Press, 1996; *Governance in the European Union*, Gary Marks, Fritz W. Scharpf, Philippe C. Schmitter și Wolfgang Streeck (eds.), London: Sage, 1996; Liesbet Hooghe și Gary Marks, ”Contending Models of Governance in the European Union”, în *Europe’s Ambiguous Unity*, Alan Cafruny și Carl Lankowski (eds.), Boulder and London: Lynne Rienner, 1997, pp. 21-44; ; Liesbet Hooghe și Gary Marks, *Multi-level Governance and European Integration*, Boulder, Co: Rowman & Littlefield, 2001; A. Benz și B. Eberlein, ”The Europeanization of regional policies: patterns of multi-level governance”, *Journal of European Public Policy*, vol. 6, nr.2, 1999, pp. 329-348; P. Graziano, ”Europeanization of globalization? A framework for empirical research (with some evidence from the Italian case)”, *Global Social Policy*, vol. 3, nr.), 2003, pp. 173-194 – apud Alfio Cerami, *Social Policy in Central and Eastern Europe. The Emergence of a New European Welfare Regime*, Berlin, Lit Verlag Dr. W. Hopf, 2006, p. 222.

Rezultate

Politicile culturale au constituit un demers relativ recent în cadrul UE, în jurul căruia există încă multe controverse. La momentul actual nu există politici culturale comune la nivel UE, ci mai degrabă directive care se dorește a fi implementate în cadrul politicilor culturale naționale.

Cunoașterea și promovarea moștenirii comune europene și a diversității naționale, cooperarea dintre statele membre și schimburile culturale, precum și încercarea de a implementa directivele europene în acord cu specificul fiecărei țări devin prioritare în agenda UE. Aceste priorități apar în momentul în care integrarea europeană depinde cu precădere de integrarea culturală.

Politicile culturale sunt văzute ca unelte de a îmbunătăți activitățile economice și de a reduce riscurile sociale. Integrarea socială și crearea de rețele la nivel UE se consideră a fi importante pentru a duce la îmbunătățirea economiei și a coopererărilor și politicilor europene. Politicile culturale democratice sunt necesare pentru a combate "culturalizarea conflictelor". În cazul Europei, puterea stă în societatea civilă.²⁶ Mulcahy²⁷ consideră că accentul pe social în definițiile culturii vine din studiile culturale (Tony Bennett, Stuart Hall, Stuart Cunningham etc), acest lucru ducând la "scepticism în ceea ce privește valorile tradiționale", ceea ce a dus la un accent exclusiv "antropologic și social în ceea ce privește producțiile și semnificația culturii populare."²⁸

Deși există multe definiții ale culturii, Uniunea Europeană a decis să abordeze acest fenomen din perspectivă antropologică, încercând să cuprindă în termenul de "cultură" cât mai multe aspecte posibile. După cum spunea Alison Crabb²⁹, procesul de *mainstream* al culturii

²⁶ Gottfried Wagner, *The Art of Difference. From Europe as a cultural project to EU policies for culture*, London-UK, Alliance Publishing Trust, 2011, p. 138 - <http://www.alliancepublishing.org/wp-content/uploads/THE-ART-OF-DIFFERENCE-full-PDF.pdf>, accesat în iulie 2011.

²⁷ Mulcahy Kevin V., *Cultural Policy*, în *Handbook on Public Policy*, Peters Guy B. și Pierre Jon (eds.), London, California, New Delphi, Sage Publications 2006, p. 266 - http://books.google.ro/books?id=hV2JDRC4hwgC&pg=PA265&lpg=PA265&dq=Mulcahy,+Kevin+V.+2006.+%22What+is+Cultural+Policy?%22&source=bl&ots=Gxi93gQRUP&sig=1KbnVc73KaD3UhpZa0IlfscZw&hl=ro&ei=EOLYTqJ0qeHhBLb4MsN&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&ved=0CDEQ6AEwAg#v=onepage&q&f=true, accesat în februarie 2011.

²⁸ Alan Stanbridge, "Detour or Dead-end? Contemporary cultural theory and the search of new cultural policy models", în *International Journal of Cultural Policy*, vol. 8, nr. 2, 2002, p. 125.

²⁹ Interviu cu Alison Crabb, Deputy Head of Unit - Culture Policy & Inter-cultural Dialogue, DG Education & Culture, European Commission, Bruxelles, 24 noiembrie 2010.

europene și, deci, de considerare a diverselor arii conexe, nu doar a aspectelor evidente precum arta, ci și economia, turismul etc., a fost o direcție benefică și îndrăzneță încă de la începuturile sale, în 2007.

Pentru a coordona eficient politicile culturale din statele membre, Uniunea folosește *Metoda Deschisă de Coordonare*. Aceasta este ceea ce se numește *soft power*, este utilizată din 2000 în domeniul culturii și ajută politicile naționale să se orienteze înspre anumite obiective comune. Statele membre sunt apoi evaluate fiecare prin intermediul presiunii exercitate de către partenerii implicați, iar Comisia Europeană monitorizează procesul.³⁰

Conceptul de ”apartenență” este vital pentru schimbarea socială, iar UE nu are mecanisme pentru a instrumentaliza acest concept sau de a monitoriza dezbateri pe această temă.³¹ Controversa directivelor europene legate de cultură au de a face cu confruntarea dintre identitatea colectivă și cea națională. Identitatea apare în documentele europene cu privire la Uniune, o identitate percepută atât din interiorul Uniunii, dar și din exterior. Simbolurile identității naționale sunt: imnul, documentele oficiale, granițele, istoria, drapelul. Influența supranațională a UE e vizibilă, cu toate acestea, doar 17% din cetățenii europeni recunosc identitatea europeană pe lângă identitatea lor națională³².

3. A treia secțiune a fost alocată unui studiu de cazuri multiple³³, realizat în urma proiectului *Cultural Policies and Identity Constructs in the European Context*. Studiul a urmat pașii descriși de I. Radu³⁴: stabilirea cadrului teoretic pentru culegerea de date, selectarea cazurilor (în cazul nostru țările), precizarea protocolului de colectare a datelor (metodologia prezentată în proiect), studiul fiecărui caz în parte, extragerea datelor relevante și modificarea teoriei inițiale.

³⁰ EUROPA, *Open Method of Coordination* - http://europa.eu/scadplus/glossary/open_method_coordination_en.htm, accesat în noiembrie 2010.

³¹ Gottfried Wagner, *The Art of Difference. From Europe as a cultural project to EU policies for culture*, London-UK, Alliance Publishing Trust, 2011, p. 152 - <http://www.alliancepublishing.org/wp-content/uploads/THE-ART-OF-DIFFERENCE-full-PDF.pdf>, accesat în iulie 2011.

³² European Union Citizenship, Flash Eurobarometer, The Gallup Organization, Hungary, 2008, p. 4 - http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_213_sum_en.pdf, accesat în decembrie 2010.

³³ Petru Iluț, *Abordarea calitativă a sociumanului*, Iași Polirom, 1997, p. 108.

³⁴ I. Radu, *Metode de cercetare în psihologia socială*, în *Psihologie Socială*, I. Radu (coord.), Cluj-Napoca, Editura EXE, 1994, apud Petru Iluț, *Abordarea calitativă a sociumanului*, Iași, Polirom, 1997, p. 106.

Acest proiect s-a derulat în cadrul programului *Inside Europe* (vezi Anexa capitolul *Inside Europe*) și a fost realizat cu trei grupe de studenți de la Facultatea de Studii Europene, The Hague University of Applied Sciences. Proiectul a fost câștigat de doctorand Nicoleta Sălcudean în martie 2010 și s-a derulat în perioada septembrie-decembrie 2010. El a fost coordonat de prof. univ. dr. Enikő Vincze și drd. Nicoleta Sălcudean și supervizat de un profesor de la Universitatea din Haga. Obiectivele acestei cercetări au fost: analiza modalităților de adoptare și implementare a directivelor europene legate de cultură în cadrul politicilor naționale în 6 țări din Europa pe baza documentelor oficiale (folosind metoda comparativă). Cele 6 țări au fost: Olanda și Irlanda, Ungaria și Germania, Suedia și Italia. Pentru studiul acestor țări s-au folosit modelele: *Mixed Scanned Planning Policy*, Modelul Instituțional, Modelul Rațional și Modelul Incremental. S-a folosit analiza surselor secundare, analiza cantitativă a unor surse secundare (*website*-uri, rapoarte digitale și tipărite, statistici, cărți). De asemenea, a fost folosită analiza primară prin efectuarea unor interviuri individuale semi-structurate luate unor experți în politici culturale: Alison Crabb, Deputy Head of Unit – Cultural Policy and Intercultural Dialogue, DG Education & Culture, European Commission și Daphne Tepper, policy analyst - Culture Action Europe, Brussels). Un al treilea interviu a fost realizat prin convorbire telefonică cu Paola Vettorel, profesor și cercetător la Departamentul de Limbi Străine și Literatură, Universitatea din Verona.

Rezultatele studiului

Definiția culturii e cea care determină modalitatea în care sunt create politicile culturale. Dacă se pleacă de la o definiție extinsă a culturii, care include și economia sau coeziunea socială, de exemplu, atunci politicile vor include și referiri economice. Aici se poate observa diferențierile la nivel UE și ”mainstreaming” pentru cultură și punctul de vedere al artiștilor și accentul lor pe *show*. Cu toate acestea, o perspectivă amplă asupra culturii are avantajul de a lăsa libertatea pentru stabilirea priorităților fiecărei țări.

În momentul de față, cultura este în procesul de a deveni *mainstream* în relație cu alte domenii ca economia, serviciile sociale, dezvoltarea sustenabilă, pentru a deschide orizontul cu privire la ce înseamnă cultura și pentru a gândi creativ, relaționat și la alte aspecte. Cu toate acestea, operatorii de la scară mică din domeniul cultural, din țările membre, ar putea să nu fie de accord cu acest concept. Există încă o discrepanță între acești artiști mărunți și fondurile europene pe care ei nu le pot accesa.

Adoptarea și implementarea politicilor culturale și identitatea culturală influențează mult orientarea și atitudinea statelor membre vis-à-vis de UE și nivelul de integrare europeană al lor. Cadrul istoric, problematicile curente, integrarea și minoritățile, structura instituțională a autorităților în domeniul cultural sunt în măsură să influențeze perspectiva unei țări asupra europenizării (vezi Olanda și Irlanda). Nivelul de cooperare la nivel intern (între instituții), dar și extern (cu alte țări), gradul de descentralizare al țării și experiența și tradiția în crearea de politici pot fi buni indicatori ai nivelului de eficiență în procesul de creare de politici culturale.

Definiția culturii cu care operează țara respectivă – care arată gradul de naționalism, dar și deschiderea spre sinergie cu directivele europene – influențează strategia de creare și implementare a politicilor culturale (vezi Olanda). Modelul de dezvoltare a statului *welfare* se oglindește în domeniul politicilor, în obiectivele și legislația legată de acestea, precum și în modalitățile de finanțare, care reprezintă un factor importat în acest proces (vezi Irlanda). Un alt sector care reflectă gradul de deschidere îl reprezintă mass-media. Preocupările legate de limba națională și patrimoniu sunt indicatori pentru importanța păstrării identității naționale și a eforturilor guvernelor naționale în acest sens.

Dezvoltarea economiei, șomajul și bugetul local joacă un rol important. Accentul cade întotdeauna pe nevoile locale și regionale. Partidele politice și ideologiile lor joacă de asemenea un rol important în ceea ce privește politicile culturale regionale. Agenda culturală poate varia în diferite regiuni în funcție de durata mandatului partidelor politice. O schimbare la interval mic de timp în ceea ce privește conducerea, poate avea un impact asupra agendei culturale. În ciuda diferențelor dintre regiuni, guvernul subliniază necontenit importanța contextului european în ceea ce privește politicile naționale, ilustrând astfel procesul europenizării și efectele acestui proces asupra politicilor culturale în cazul unei țări descentralizate.

Diferențele sunt notabile și între Est și Vest. Cultura a avut o altă abordare în Est, după căderea Cortinii de Fier, comparative cu regiunile din Vest. În Est a fost vizibilă o perioadă de tranziție, pe când în Vest s-au putut dezvolta politici culturale prin demersuri proactive.

Partea cea mai controversată rămâne definiția dată culturii la nivel european și implicațiile care decurg de aici. *Mainstreaming of culture*, la nivel UE implică că noțiunea de cultură trebuie extinsă în cât mai multe domenii posibile. Această abordare expansivă a culturii are și riscul de a pune în pericol părți centrale ale domeniului culturii, cum ar fi artele, pentru că

politicile culturale la nivel economic ar primi mai multă atenție datorită profitabilității. Pe de alte parte, o definiție mai largă a culturii ar putea veni mai bine în sprijinul țărilor membre, regiunilor și operatorilor culturali sau consumatorilor. În acest fel rolul statelor membre capătă valențe importante.

IV. Partea legată de cultură și politici culturale în România are 4 secțiuni.

1. Prima secțiune încearcă să redea contextul socio-politic în care are loc procesul de creare de politici, pe baza teoriei *Path Dependency*.

Căderea comunismului, influența marilor puteri, elementul etnic, distincțiile între Est și Vest, Europa Centrală ca o nouă identitate, căutarea Centrului, uzura tranziției și indeterminării au constituit puncte de plecare ale demersurilor mele, plecând de la teorie *Path-Dependence*. Distingem pe de o parte - etichetele puse din afară, de către cei pentru care ne definim ca alteritate, pe de altă parte - propria noastră percepție, iar apoi procesul de negociere între cele două prin care *alții suntem noi* și construcția nouă identitară care hibridizează și apoi re-hibridizează cultura.

Cultura românească, o cultură estică, balcanică, comunistă e influențată de Vest și primește o identitate nouă (dar hibridă), apoi e intersectată cu cultura europeană, (integrarea în Uniunea Europeană) și parcurge un nou proces de hibridizare. În acest proces, spațiul și timpul constituie cadrul unor realități distincte și în continuitate totodată. Conceptului de hibridizare îi este echivalent cel de ”echilibru instabil” care descrie procesul de suprapunere a acelor mărci distinctive care definesc destinul cultural colectiv.³⁵

În contextul răsăritean, biserica Ortodoxă a contribuit la procesul de instituționalizare a culturii³⁶. Biserica Ortodoxă a câștigat o relativă poziție privilegiată după căderea comunismului. Însă această lipsă de diferențiere între stat și Biserică a inhibat dezvoltarea politică democratică. De asemenea, ierarhia Bisericii Ortodoxe Române nu acționează într-o manieră care să asigure o funcționare bună a democrației liberale în această țară.³⁷

³⁵ Mircea Muthu, *Balcanismul literar românesc*, vol. III, Cluj-Napoca, Dacia, 2002, p. 83.

³⁶ *Idem*, “Circumscrieri II”, în *Apostrof*, nr. 7-8, 2002, p. 16.

³⁷ *Romania since 1989, Politics, Economics, and Society*, Henry F. Carey (ed.), 2004, Lexington Books, USA, pp. 13-14, 275-297.

2. A doua secțiune e dedicată analizei noii morfologii a termenilor “artă” și “cultură”, așa cum sunt folosiți în documentele Uniunii Europene și reflectați în programele elaborate de către Ministerul Culturii, rapoartele de evaluare realizate de experții români și reprezentanți ai Consiliului Europei (1999) în cadrul programului de evaluare a politicilor culturale naționale, așa cum apar în compendiu *Cultural Policies in Europe (2002-2011)*.³⁸ Mi-am propus să urmăresc cum se articulează directivele europene în politicile culturale naționale, respectiv cele trei obiective declarate ale Agendei Culturale Europene³⁹ (promovarea diversității culturale și a dialogului intercultural - 2008 a fost numit Anul European al Diversității Culturale ca o aplicare a acestui obiectiv; promovarea culturilor în calitate de catalizatori ai creativității; și promovarea culturii ca element indispensabil în relațiile externe ale Uniunii Europene).⁴⁰

Rezultate:

Marea majoritate a informațiilor despre politicile culturale românești se află *online*, fie în rapoarte ale diferitelor instituții de cultură (ex. Institutul Cultural Român), Centre de cercetare (Centrul de Cercetare și Consultanță în domeniul Culturii⁴¹, European Institute for Comparative Cultural Research⁴²), site-uri specializate pentru cultură (Cultural Policies and Trends in Europe, Compendium; Institute of Cultural Diplomacy; Punctul de Contact Cultural al României pentru Programul Uniunii Europene - Cultura). Această se datorează faptului că informațiile sunt recente, distanța în timp e relativ mică de la intervalul propus de

³⁸ *Compendium. Cultural Policies and Trends in Europe* - <http://www.culturalpolicies.net/web/compendium.php>, accesat în septembrie 2008. Pe lângă aceste documente se poate analiza dinamica unor ateliere organizate în cadrul unor programe de genul *Policies for Culture 2002*, (Fondation Culturelle Européenne și asociația culturală ECUMEST), sau organizate de instituții de artă private (CIAC – Centrul Internațional de Artă Contemporană).

³⁹ The European Agenda for Culture - http://ec.europa.eu/culture/our-policy-development/doc399_en.htm, accesat în martie 2008.

⁴⁰ *Prima strategie europeană pentru cultură: contribuirea la creșterea economică și la înțelegerea interculturală*, Bruxelles, 10 mai 2007 – <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/07/646&format=HTML&aged=0&language=RO&guiLanguage=en>, accesat în martie 2009.

⁴¹ Centrul de Cercetare și Consultanță în domeniul Culturii - <http://www.culturadata.ro/>, accesat în septembrie 2010.

⁴² European Institute for Comparative Cultural research - <http://www.ericarts.org/web/index.php>, accesat în septembrie 2010.

cercetare (2000-2009), acest argument fiind cotrabalansat de rapiditatea cu care se răspândește informația la acest nivel astăzi, de mulțimea de inițiative culturale la nivel european și sinergia creată datorită finanțărilor transculturale.

Schimbul de informații are loc concomitent cu procesul de creare de politici naționale, influențându-le totodată. Reflexia asupra procesului de creare de politici e mai puțină în raport cu prezentarea datelor, analiza practicilor culturale sau a produselor culturale. S-a evidențiat studiul Vivianei Chetaru, care analizează evoluția politicilor culturale românești în intervalul 1989-2006⁴³ și care prezintă atât cronologic traseul acestui proces de creare de politici culturale, cât și actorii implicați, rolul Consiliului Europei și a Uniunii Europene în acest demers, precum și rolul sectorului terțiar. Raportul întocmit de Liviu Chelcea, Anca Becuț și Bianca Balsan pentru *Compendium. Cultural Policies and Trends in Europe*, realizat de Consiliul Europei în colaborare cu ERICarts prezintă cea mai amplă descriere a politicilor culturale românești, cu momentele importante, date și informații legate de actorii implicați.

Am definit politicile ca formă de guvernare – pornind de la Foucault – și care includ instituții, proceduri, analize, metode, strategii de a exercita puterea asupra populației, dar și conceptualizarea acestor construcții pure administrative și instituționale.⁴⁴ Procesul de creare de politici culturale e un proces relativ recent în România (până în 1998 nu s-a vorbit de politici culturale) și e influențat de moștenirea istorică (lipsa tradiției și a instituțiilor), dar și de contextul extern (globalizarea și UE) cu provocările și beneficiile lui. Naționalismul și tendințele extreme – fie de agățare de trecut, fie de preluare fără discernământ a modelelor vestice – sunt piedici în procesul de dezvoltare. Cultura și politicile culturale românești au traversat perioade diferite în ultimele decade. S-a trecut de la cenzura comunistă, la perioada tulbură de după revoluție, până la perioada pre-aderării europene și apoi perioada post-aderare în care politicile culturale au ca deziderat urmărirea directivelor europene legate de cultură. Cultura este adânc legată de percepția identității naționale, de tradiție, reprezentare,

⁴³ Viviana Chetaru, *Evolutions of the Cultural Policy, Romania from 1989 to 2006* - http://www.culturaldiplomacy.org/acd/content/articles/2011loam/participant-papers/Evolutions_of_the_Cultural_Policy_Romania_from_1989_-_2006.pdf, accesat în mai 2011.

⁴⁴ Tony Bennett, *Culture: A reformer's Science*, London, Sage Publications, 1998, pp. 60-85 http://books.google.com/books?id=dhiy_CjJIRYC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, accesat în august 2011 și Chris Barker, *Cultural Studies-Theory and Practice*, London, Sage Publications Inc., 2003, pp. 18-20 – http://books.google.com/books?id=zCPTYhJBj98C&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, accesat în august 2011.

dar și de politică.⁴⁵ Cultura românească se definește în funcție de cultura europeană, există un proces de aliniere (adoptarea directivelor europene). Influența directivelor europene poate fi înțeleasă dacă luăm în considerare că începutul procesului de creare de politici culturale în România a avut loc simultan cu procesul de aderare la UE și nu a existat o tradiție a politicilor culturale. Perioada aleasă pentru cercetare: 2000-2009 este ilustrativă. Prima strategie consistentă pentru cultură (pe 10 ani) este definitivată în anul 2000 (februarie). De asemenea, în această perioadă se emit majoritatea legilor privitoare la cultură (peste 40).

Gradul de descentralizare este un indicator atât pentru procesul de tranziție, cât și pentru gradul de implicare al celorlalți actori (în afara statului) și a cooperărilor. În contextul românesc problematizarea relației dintre Uniunea Europeană și statele membre în ceea ce privește autoritatea de decizie în domeniul cultural se suprapune pe problematizarea națională a centralizării în domeniul cultural. Prin date statistice, analize sociologice și diagnoze economice, realizate și transmise de Centrul pentru Studii și Centrul de Cercetare și Consultanță în Domeniul Culturii (CCCDC), înființat în 2005 și aflat în subordinea Ministerului Culturii, politicile culturale ar putea fi mai bine corelate cu realitatea culturală românească.⁴⁶

Direcțiile mari de reprezentare în politicile culturale sunt: patrimoniu, creație și diversitate culturală, religie, finanțe și dezvoltare.⁴⁷ Acest lucru a fost vizibil și în strategia aplicată în domeniul culturii: vezi exemplul politicilor românești – patrimoniul prioritar (Ministrul culturii, Ioan Caramitru, strategia de dezvoltare a patrimoniului cultural care duce la dezvoltarea turismului, cu repercursiuni pozitive asupra economiei), dar în detrimentul altor sectoare culturale (aspect criticat în raportul Consiliului Europei în 1999). Am observat din planul curent de dezvoltare prioritatea acordată unei ”noi strategii de branding de țară pentru

⁴⁵ Simon Mundy definește cultura astfel: ”cultura – luată în sensul larg de cuprindere a tot ceea ce definește propria imagine, sau într-o formă mai accesibilă, ca însumare a expresivității noastre – înflorește pe baza tensiunii provocate de schimbările politice și sociale.” (Simon Mundy, *Politici culturale, Un scurt ghid*, Consiliul pentru Cooperare Culturală, Departamentul de Politici și Acțiuni Culturale, Unitatea de Cercetare și Dezvoltare, Editura Consiliului Europei, mai 2000, pe baza materialelor adunate din 1986 elaborează un fel de manual al politicilor culturale europene, p. 6)

⁴⁶ Viviana Chetaru, *Evolutions of the Cultural Policy, Romania from 1989 to 2006*, p. 68 - http://www.culturaldiplomacy.org/acd/content/articles/2011loam/participant-papers/Evolutions_of_the_Cultural_Policy_Romania_from_1989_-_2006.pdf, accesat în mai 2011.

⁴⁷ Vezi anexa capitolului Politici culturale românești.

exterior, cu focalizarea pe Europa de Est și pe Balcani, plan schițat de Ministerul Culturii și Cultelor în colaborare cu Institutul Cultural Român.⁴⁸

Sectorul terțiar e important în crearea de politici culturale, însă se constată dificultăți în participarea lui în acest proces. Moștenirea culturală, lipsa tradiției în acest sens sunt unele din motivele principale a slabei reprezentări. Cu toate acestea, inițiativele care există (vezi grupul din 2005, sau mai recent *Cultura Activă* sau *Coaliția Sectorului Cultural Independent*), consultanța și finanțarea din parte UE reprezintă șanse importante pentru dezvoltare.

Statul rămâne legiuitorul și principalul finanțator pentru cultură. Există și finanțări din fonduri europene, prin Programul Cultura 2000 au fost finanțate 59 de proiecte românești în intervalul 2001-2006. Domeniile principale ale acestor proiecte au fost patrimoniul cultural și artele spectacolelor. Am observat că aceleași sectoare care au primit cea mai mare finanțare de la bugetul de stat au accesat și fonduri europene. Putem concluziona că direcțiile europene referitoare la cultură, cele care sunt promovate și finanțate prin fonduri europene, sunt cele care au profilul cel mai vizibil în România. Acest lucru se reflectă și în direcționarea fondurilor bugetului de stat.

3. A treia secțiune conține 3 interviuri. Având în vedere strategia românească pentru cultură și obiectivele propuse pentru *brandingul de țară*, dar și importanța Institutului Cultural Român⁴⁹ ca actor activ în crearea de politici culturale și implementarea lor, am realizat două interviuri cu reprezentanți din două filiale ale acestui Institut (Berlin și Praga) pentru a afla mai multe despre strategia folosită în cadrul ICR cu privire la politicile culturale, dar și pentru a găsi informații noi de la specialiști în domeniu și a vedea care ar fi o perspectivă ”din afară” (datorită contextului în care trăiesc și muncesc). De asemenea, am analizat în paralel un al treilea interviu cu artistul Daniel Knorr, artistul care a reprezentat România la Bienala din Veneția 2005 (vezi studiul de caz din capitolul următor). Interviurile sunt semi-structurate,

⁴⁸ Compendium, cultural policies and trends in europe, p. 8 - <http://www.culturalpolicies.net/web/index.php>, accesat în septembrie 2011.

⁴⁹ Vezi și bugetul atribuit ICR care arată prioritatea arătată politicilor culturale de reprezentare a imaginii României în afara țării (pagina anterioară).

dintr-o abordare interacționist-simbolică⁵⁰ și sunt interviuri individuale (cele de la Berlin) și unul realizat electronic (Praga).

În analiza de conținut a interviurilor am urmat pașii descriși de Adriana Băban în *Metodologia cercetării calitative*: culegerea informațiilor (interviurilor), alegerea unității de analiză (tema), analiza conținutului, notarea codurilor dominante, descrierea *pattern*-ului detectat, interpretarea relațiilor dintre teme în termenii ipotezelor generale și verificarea fidelității interpretării.⁵¹

Rezultate

Se observă două linii de dezvoltare culturală: cea din țară, care e destul de tradițională și cea din afara țării, care promovează cu precădere valorile moderne. De multe ori, valorile culturale românești sunt recunoscute mai întâi în străinătate și apoi în țară. Această nevoie de validare externă arată și nesiguranța și neîncrederea în valorile proprii. Globalizarea reprezintă o amenințare cu privire la identitatea națională, dar, pe de altă parte, șansa de a ne păstra identitatea națională vine tocmai prin deschiderea spre exterior, prin dialog. Un aspect important pentru cultura românească îl reprezintă nevoia de colaborare. Colaborările interne și internaționale sunt importante atât pentru dezvoltarea culturală și a politicilor culturale, cât și pentru imaginea României și percepția culturală. O direcție importantă de dezvoltare ar fi o strategie comună a Guvernului cu privire la cultură, o colaborare mai strânsă între Ministerul Afacerilor Externe și Ministerul Culturii și Patrimoniului.

4. În ultima secțiune, prin metoda studiului de caz și a analizei de presă (analiză de conținut) am încercat să văd care a fost climatul românesc cu doi ani înainte de integrarea în UE și cum se construiește identitatea națională la intersecția dintre politică, artă și influența mass-media (cum a fost privită această integrare prin prisma unui eveniment cultural-artistic – Bienala de la Veneția, pavilionul românesc - și cum a fost reflectat acest eveniment în presa internă și internațională). Este vorba de un studiu de caz cu tentă pozitivist-cantitativistă, în care există un set de ipoteze și categorii (semi)structurate.⁵² Am încercat să văd în ce măsură produsul

⁵⁰ Petru Iluț, *Abordarea calitativă a socio-umanului*, Iași, Polirom, 1997, p. 90.

⁵¹ Adriana Băban, *Metodologia cercetării calitative*, Cluj-Napoca, Editura Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, p. 146.

⁵² Petru Iluț, *Abordarea calitativă a socioumanului*, Iași, Polirom, 1997, p. 105.

cultural este influențat și în același timp cum influențează el climatul socio-politic, dar și care este utilitatea socio-politică a artei și care sunt mecanismele politice care o influențează. Răspunsul la aceste întrebări l-am aflat pe baza analizei de conținut a 18 articole din presa românească și 10 articole din presa internațională.

Rezultate

Analiza articolelor din presa apărută în acea perioadă, confirmă ipoteza de plecare într-o anumită măsură. Reprezentarea României la Bienala de la Veneția este privită ca un afront adus identității naționale. Reacțiile nu sunt doar politice. Însă, incriminările anumitor organe de conducere implică cheia politică în care au fost citite aceste manifestări artistice, mai ales datorită contextului atât de încărcat politic de la acea dată. De asemenea, prin tragerea la răspundere a Guvernului se reflectă gradul de centralizare existent în România. Întrebările ridicate în aceste articole țin și de identitate, de reprezentarea noastră ca națiune prin opera unui artist care nu trăiește în România. Aceste aspecte ilustrează și gradul ridicat de naționalism. Reacțiile negative în presa românească le putem împărți astfel în două: cele care țin de politică, respectiv de reprezentarea României la Bienală cu un mesaj diferit de cel promovat în țară și cele ce țin de recunoașterea noilor tendințe în artă. Ambele, însă, considerăm că au de-a face cu frământări ce țin de identitatea națională. În plus, fragmentarea mediei, de la ziarele consacrate la paginile de blog ale unor anonimi a dus la diseminarea informației într-un ritm mai alert și variat, precum și la reacții mai numeroase, în contextul în care orice individ a putut să își prezinte părerea cu privire la eveniment. Observăm și aici acele două direcții evidențiate și în urma interviurilor, cu privire la valorile culturale promovate în interiorul țării și cele promovate în afară.

Românii care apără reprezentarea de la Bienală sunt cu precădere artiștii, care se aliniază aceluiași convingeri. Artiștii și criticii de artă care reacționează negativ, invocă superficialitatea noilor tendințe în arta modernă și ca atare și se situează în gruparea tradițională care recunoaște opera de artă ca etalon clasic. Din nou, am remarcat și aici cele două direcții vizibile din arta românească – direcția tradițională, etalon în interiorul țării și direcția avangardistă, vizibilă în afara țării, criticată de cei din interior.

Cele două puncte de vedere (pro-europenismul și euroscepticismul) pot fi ilustrate și în interiorul aceleiași națiuni. Se poate observa pe de o parte poziția main stream pro EU și pe de altă parte euroscepticismul prezent cu precădere în manifestările cultural-artistice, care

prin natura lor au dimensiunea protestatară împotriva realităților socio-politice, dar care mențin identitatea națională.

V. Concluziile prezintă rezultatele cercetării. (În acest rezumat ele au fost inserate la finalul prezentării fiecărui capitol.)

Am urmat etapele principale ale oricărei cercetări sociologice: integrarea în domeniul de studiu, operaționalizarea conceptelor, examinarea cadrelor teoretice anterioare, colectarea de date, analiza empirică a materialelor și redarea rezultatelor. Toți acești pași au contribuit la elaborarea unei *grounded theory* (după definiția dată de Strauss and Corbin⁵³) care a generat noi informații privind politicile culturale românești în contextul europeanizării.

Astfel, prin îmbinarea metodei primare de cercetare deductivă (cercetarea literaturii) cu metoda interviului, a studiului de caz și a analizei de conținut (analiza de presă), am asigurat abordarea temei din puncte de vedere variate, care să realizeze o analiză temeinică.

Limite

Programul *Inside Europe* (vezi anexa capitolul Inside Europe) mi-a oferit posibilitatea să fixez prin propunerea proiectului direcțiile de cercetare empirică și mi-a oferit o perspectivă comparativă. Coordonarea celor 3 echipe de studenți, împreună cu ceilalți doi coordonatori, precum și studiul individual realizat pe marginea acestui proiect mi-au înlesnit culegerea datelor și sintetizarea lor, dar, pe de altă parte, m-au ajutat să înțeleg și mai mult complexitatea temei abordate. Procesul de creare de politici implică studii aprofundate și interdisciplinare (sociologia culturii, antropologie culturală, studii culturale, administrație publică). Cercetarea mea nu este exhaustivă, selecția a fost realizată în funcție de considerente legate de resurse: accesul la materiale, timp și formația profesională.

Recomandare

Deschiderea spre exterior, parteneriatele și crearea de rețele pot canaliza naționalismul în crearea unui *branding de țară cultural*. Un prim pas ar fi o strategie comună a guvernului. Atât Ministerul Culturii, cât și Ministerul Afacerilor Externe au deja strategii în domeniul culturii. Colaborarea între cele două ministere ar putea fi un punct de plecare.

⁵³ A. Strauss, J. Corbin, *Basics of Qualitative Research*, Thousand Oaks Publications, , CA US:Sage Publications, 1998.

Direcții viitoare de cercetare

În timpul cercetării s-au decantat alte posibile direcții de cercetare (redau câteva).

În cadrul acestei cercetări am văzut importanța procesului de democratizare în procesul de creare de politici. Comparația dintre democrațiile post-comuniste și cele vestice, din perspectiva procesului de creare de politici, ar putea fi obiectul unei alte cercetări.

Provocările aduse ideii de guvernare în Europa nu se datorează exclusiv influenței Europei Centrale și de Est. O altă cauză ar fi și expansiunea UE și a instituțiilor din UE.⁵⁴ Însă căderea comunismului a afectat și anumite repere bine stabilite din Vest – instituțiile politice europene. Un studiu interesant ar fi evoluția Parlamentului în Europa.⁵⁵

Reducerea mobilității⁵⁶ în perioada comunistă a avut consecințe majore pentru dimensiunea socio-culturală atât în ceea ce privește cultivarea tradiționalismului pe de o parte, dar și în ceea ce privește izolarea și lipsa de acces la mișcările ce au avut loc concomitent în vestul Europei. Însă mobilitatea în interiorul țărilor datorată diferitelor proiecte industriale și influențele acestor mișcări de populație ar putea constitui o direcție interesantă de cercetare ulterioară.

Un studiu benefic pentru procesul politicilor culturale în România ar fi analiza diacronică cu privire la denumirea Ministerului Culturii începând din 1862 (guvernul Barbu Catargiu), când avea denumirea de *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii (Publice)*, denumire păstrată până în 1920, când în guvernul Alexandru Averescu găsim *Ministerul Cultelor și Artelor*, denumiri care oscilează, apoi, în 1957 (guvernul Chivu Stoica), găsim *Ministerul Învățământului și Culturii*, din 1965 (guvernul Ion-Gheorghe Maurer) – *Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă*, din 1974 (guvernul Manea Manescu) – *Consiliul Culturii și Educației Socialiste*, în 1989 (guvernul Petre Roman) - *Ministerul Culturii*, în 2000 (guvernul Adrian Năstase) - *Ministerul Culturii și Cultelor*, în 2008 (guvernul Boc) – *Ministerul Culturii, Cultelor și Patrimoniului Național*, iar în prezent (guvernul Boc) – *Ministerul Culturii și Patrimoniului Național*.

⁵⁴ Jack Hayward, "Governing the New Europe" în *Governing the New Europe*, Jack Hayward și Edward C. Page (eds.), Cambridge UK, Polity Press, 1995, p. 405.

⁵⁵ Jack Hayward, *op.cit.*, p. 404.

⁵⁶ Markku Kivinen, 1994, "Class Relation in Russia", în *Change and Continuity in Eastern Europe*, Timo Piirainen (ed.), Aldershot: Dartmouth, pp. 114-147, apud Alfio Cerami, *Social Policy in Central and Eastern Europe. The Emergence of a New European Welfare Regime*, Berlin, Lit Verlag Dr. W. Hopf, 2006, p. 49.

De asemenea, consider important un studiu cu privire la rolul educației în cultură și felul în care politicile culturale au inserat educația culturală în structura lor.